

СУРІЛОВА ОЛЕНА ОЛЕКСІЇВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародного та європейського права,
доктор юридичних наук, професор*

ЗЛОЧИН ЕКОЦИДУ: ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Злочин екоциду не входить до системи міжнародних злочинів відповідно Статуту МКС, але провідні фахівці в сфері міжнародного права (В. Фальк, Д. Сендс, К. Макінтош, Р. Роджес та ін) наголошують на необхідності розширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду за рахунок включення до переліку міжнародних злочинів злочину екоциду. Введення в науковий обіг терміну «екоцид» належить Артуру В. Галстону, який наголошував на розробці нового ефективного механізму захисту довкілля під час збройних конфліктів у зв'язку з усвідомленням наслідків В'єтнамської війни (1964–1975 рр.) [1]. Р. Фальк, сформулював правове поняття «екоцид» та запропонував прийняти Міжнародну конвенцію про злочин екоциду. У ст. II Проекту проголошувалося, що екоцид означає будь-які з таких дій, вчинених з метою руйнування або знищення, повністю або частково, екосистеми людини: (а) використання зброї масового знищення, ядерної, бактеріологічної, хімічної чи іншої; б) використання хімічних гербіцидів для дефоліації та вирубування природних лісів у військових цілях; (с) використання бомб і артилерії в такій кількості, щільності або розмірі, щоб погіршити якість ґрунту або збільшити ймовірність захворювань, небезпечних для людей, тварин або сільськогосподарських культур; (d) використання бульдозерного обладнання для знищення великих масивів лісу або посівних угідь у військових цілях; (е) використання методів, призначених для збільшення або зменшення кількості опадів або іншої зміни погоди як зброї війни; (f) насильницьке вилучення людей або тварин з їх звичних місць проживання для прискорення досягнення військових або промислових цілей [2]. Конвенція не була прийнята, але сама ідея визнання міжнародного злочину «екоцид» набула подальшого розвитку. Інтенсифікація роботи в цьому напрямку пов'язана з ініціативою острівних держав Вануату, Мальдів та Самоа, які у 2019 р. закликали Асамблею держав-учасниць МКС визнати злочин екоциду [3]. У листопаді 2020 р. була створена незалежна експертна група з правового визначення екоциду, яка рекомендувала додати новий підпункт (е) до статті 5, параграфу 1 Римського статуту.

Статтю 5 було запропоновано формулювати таким чином:

Юрисдикція Суду обмежується серйозними злочинами, що викликають занепокоєння всього світового співтовариства. У відповідності до Статуту Суд має юрисдикцію щодо таких злочинів: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; d) злочини

агресії; е) злочин екоциду. Запропонована експертною групою дефініція «Екоцид» означає незаконні або безглузді дії, вчинені з усвідомленням, що існує значна ймовірність серйозного та широкого чи довготривалого збитку навколишньому середовищу викликана такими діями [4].

Злочин екоциду слід відокремлювати від злочину біоциду. Біоцид – це навмисне і масове знищення людей та інших живих істот, живої природи, живих організмів, біосфери за допомогою зброї масового знищення з метою досягнення воєнної переваги над противником і перемоги у збройному конфлікті. Він є спрямованим безпосередньо проти людини та здійснюється за допомогою зброї масового знищення, тобто біоцид підпадає під категорію воєнні злочини, охоплюється ст. 8 Статуту МКС та являє собою умисне скоєння нападу, коли такий є причиною широкої, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, невідповідній конкретній очікуваній загальній воєнній перевазі. На відміну від біоциду, злочин екоциду може здійснюватися в мирний час.

Злочин екоциду, як будь – який міжнародний злочин порушує інтереси всієї світової спільноти як єдиного цілого, загрожує миру і безпеці людства. Об'єктом екоциду ми вважаємо міжнародну екологічну безпеку. Предметом злочину екоциду є навколишнє середовище. На нашу думку, «навколишнє середовище» включає природні ресурси, як абіотичні, так і біотичні, такі як повітря, вода, ґрунт, фауна та флора а також взаємодію між цими факторами та характерні естетичні аспекти ландшафту. Ми погоджуємося з пропозицією включити до цього поняття користування природою в силу її природної краси та пов'язаних із нею рекреаційних умов та можливостей, а також об'єкти природної спадщини [5]. Вважаємо, що до навколишнього середовища як предмету злочину екоциду, слід відносити предмети змішаного походження – створені, так би мовити, у співробітництві людини та природи – водосховища, канали, лісові насадження, пристосовані до потреб людини змінені ландшафти, ботанічні, дендрологічні, зоологічні парки. У сукупності все це складає навколишнє середовище, яке не є тотожним навколишньому природному середовищу та охоплює ширше коло природних та напівприродних екологічних систем.

З об'єктивної сторони злочин може проявитися у таких формах: масове пошкодження та руйнування екосистем шляхом масового знищення рослинного або тваринного світу або поширенням епізоотій та епіфітотій; забруднення або засмічення атмосфери, водних ресурсів, ґрунтів, невиконання вимог щодо охорони надр; вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Злочин здійснюється вчиненням свідомих незаконних або безглузких дій, що з високою ймовірністю призведуть до серйозного та широкого чи довготривалого збитку навколишньому середовищу. «Безглуздий» означає безрозсудне нехтування шкодою, яка була б явно надмірною по відношенню до очікуваних вигод. Подібні критерії пропорційності зустрічаються

у Римському статуті, зокрема у ст. 8(2)(b)(iv). Щодо критерію «незаконні дії», експертна група зазначає, що міжнародне екологічне право містить відносно небагато абсолютних заборон і залишає державам основну частину роботи з визначення злочинних діянь на національному рівні через національні закони. Тому ми вважаємо доцільним за аналогією зі ст. 441 КК, вважати злочинним (незаконним) масове знищення об'єктів рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Свідомі дії на нашу думку означає навмисні дії, тобто дії заподіяні з певною метою, а саме завдати шкоду предмету злочину. Ми вважаємо, що екоцид може здійснюватися не тільки умисно, але і необережно.

Щодо характеру екологічної шкоди, яка виступає ознакою екоциду, то експертна група не надає їй всеосяжної характеристики, зазначаючи що вона має бути серйозною, поширеною, довгостроковою. Вважаємо доцільним охарактеризувати наслідки як екологічну катастрофу, тобто особливо тяжкі наслідки, які повинні визначатися в кожному конкретному випадку з урахуванням певних критеріїв, наприклад незворотного характеру змін в екосистемах або значного періоду часу, необхідного для відновлення екологічних систем; значного розміру територій, що зачеплені або транскордонного характеру шкоди тощо.

Внесення необхідних змін до Римського статуту міжнародного кримінального суду потребує вагомого науково-теоретичного обґрунтування та не відбудеться швидко. Визнання екоциду як явища та правової категорії відбулося внаслідок аналізу негативних екологічних наслідків військових дій у Південно-східній Азії. Каталізатором включення екоциду до юрисдикції МКС мають стати численні екологічні злочини Російської федерації скоєні в Україні, які у сукупності характеризуються як «екоцид». Вплив на навколишнє середовище включає викид токсичних матеріалів у повітря, воду та ґрунт із зруйнованих будівель та систем санітарії, трубопроводів та пошкоджених промислових об'єктів, таких як місця зберігання палива та хімікатів. Росія атакує українські дамби гідроелектростанцій, дамби хвостосховищ токсичних відходів шахт і місця зберігання небезпечних відходів [6]. На кінець травня 2022 р. зафіксовано 254 випадків екоциду. Знищено 1500 екосистем. 30 відсотків заповідних територій – об'єктів всесвітньої природної спадщини опинилися під загрозою знищення. Це, зокрема – 14 Рамсарських об'єктів площею 397,7 тис. га, близько 200 територій Смарагдової мережі площею 2,9 млн га та біосферні заповідники [7]. І хоча зараз не йдеться про відповідальність Російської федерації за екоцид, правоохоронні органи України мають робити все від них залежне для притягнення винних до кримінальної відповідальності за ст. 441 КК України, що посилить позицію України у міжнародних судах, оскільки Російська федерація порушує численні міжнародні угоди щодо захисту довкілля, стороною яких виступає.

Список використаних джерел:

1. In Memoriam: Arthur Galston, Plant Biologist, Fought Use of Agent Orange». *Yale News*. July 18, 2008. Retrieved 19 April 2017. URL: <https://news.yale.edu/2008/07/18/memoriam-arthur-galston>
2. Falk R. Environmental Warfare and Ecocide – Facts, Appraisal, and Proposals First Published March 1, 1973. URL: <https://doi.org/10.1177/096701067300400105>
3. Katie Surma Damage an International Crime Takes Center Stage at The Hague URL: <https://insideclimatenews.org/news/07122021/ecocide-the-hauge/>
4. Ecocide law URL: <https://ecocidelaw.com/legal-definition-and-commentary-2021>
5. United Nations A/CN.4/674 General Assembly Preliminary report on the protection of the environment in relation to armed conflicts URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/>
6. Surma Katie Activists Deplore the Human Toll and Environmental Devastation from Russia's Unprovoked War of Aggression in Ukraine URL: <https://insideclimatenews.org/news>
7. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України URL: <https://mepr.gov.ua/news/39238.html>

Ключові слова: екоцид, Міжнародний кримінальний суд, навколишнє середовище, екологічна шкода, екосистема.

Key words: ecocide, International Criminal Court, environment, environmental damage, ecosystem.

ДРАКОХРУСТ ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА

*Західноукраїнський національний університет,
професор кафедри міжнародного права та міграційної політики,
доктор юридичних наук, доцент*

ПЕРЕМІЩЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В РФ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ

Президент Росії Володимир Путін оголосив про початок спецоперації з метою «демілітаризації України» рано-вранці 24 лютого 2022 року. Цей день став початком повномасштабної війни проти України. Не зумівши «взяти Київ за три дні», він сконцентрувався на захопленні Донбасу та південних областей України [1]. У зв'язку із чим багато українських громадян було переміщено до РФ. Російські загарбники проводять масові заходи з переміщення українських громадян з окупованих територій до РФ.

«Країна-окупант РФ грубо порушує норми статті 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, яка забороняє здійснювати примусове переселення або депортацію осіб з окупованої території», – наголошує Омбудсман Людмила Денісова.

Тому існує необхідність проаналізувати в якому статусі громадяни України мають право легально перебувати на території РФ.